

ОСОБЛИВОСТІ ПОБУДОВИ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ УЧНЯМИ ІНОЗЕМНИХ МОВ: ІСТОРИКО- ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ

У статті розкрито проблему особливості побудови навчально-виховного процесу під час викладання іноземних мов; висвітлено генезис специфіки навчання учнів іноземним мовам; розглянуто в історичному аспекті психолого-педагогічні умови навчання учнів іноземним мовам; проаналізовано комплекс принципів навчання учнів іноземним мовам; визначено основні аспекти, які пов'язані з особливостями вивчення іноземної мови учнями в навчально-виховному процесі загальноосвітнього навчального закладу.

Ключові слова: навчально-виховний процес, закономірності навчання, принципи навчання, специфіка навчання, форми і методи навчання.

Постановка проблеми. Положення, які висвітлюють вимоги до організації навчально-виховного процесу під час вивчення учнями іноземних мов, називають принципами. Зазначимо, що принципи виникають на основі історичного досвіду та формуються в результаті освітньої практики в різних формах навчання. У зв'язку з цим домінянти навчально-виховного процесу обумовлені, перш за все, метою навчання учнів іноземним мовам, яка, в свою чергу, залежить від потреб особистості і модернізації середньої освіти.

Так, принципи навчання учнів іноземним мовам мають конкретно-історичний характер. Підкреслимо, що принципи навчання пов'язані з багатьма факторами, а саме: зміна історичних умов, зміна політичних режимів, модифікація освітніх парадигм. Необхідно наголосити, що проблема навчання учнів іноземним мовам була предметом досліджень видатних педагогів. Однак на сьогоднішній день означена проблема не знайшла остаточного рішення. Це виражається в тому, що в умовах сьогодення не визначено вихідні положення розробки системи принципів навчання учнів іноземним мовам в навчально-виховному процесі загальноосвітнього навчального закладу; не розроблені і не

перевірені психолого-педагогічні умови для навчання і виховання особистості, згідно з концепцією плюрилінгвізму. Саме це є причиною того, що в багатьох фундаментальних працях, які висвітлюють різні педагогічні теорії, в навчальних посібниках для здобувачів вищої освіти педагогічних спеціальностей кількість принципів та їх формулювання значно різняться. Аналіз наукових джерел свідчить, що у більшості педагогічних праць принципи навчання учнів іноземним мовам повністю не розкриті. У практиці викладання іноземних мов педагоги застосовують загальні закони і закономірності, які не містять прямих вказівок, як саме сконструювати систему дієвого навчання учнів іноземним мовам, орієнтуючись на запити особистості, яка взаємодіє з представниками різних культур і носіями різних мов. У зв'язку з цим виникає необхідність в розкритті генезису педагогічних принципів, що дозволяє розвивати і досліджувати їх нові аспекти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Педагогічна наука і відповідна їй практика керуються основними принципами –положеннями та правилами. Загальні принципи педагогічної науки висвітлюють необхідні вимоги, що склалися в суспільстві для виховання і розвитку особистості. Згідно загальних принципів визначені стратегія, мета, зміст, умови, форми та методи виховання.

Так, у дослідженнях Г. В. Бартіш спрямовується увага на дидактичні особливості вивчення іноземних мов, де науково-методологічна стратегія розробки конкретних методів навчання іноземним мовам ґрунтується на трьох загальних принципах (гуманістична перспектива вивчення мов; постійне мовне самовдосконалення; комунікативно-інтелектуальний розвиток). У дослідженні Н. В. Богушевич увага концентрується на принципах навчання іноземних мов при формуванні граматичної компетенції в учнів основної та старшої загальноосвітньої школи (принцип виховного навчання, науковості, наочності, активності, свідомості, доступності і посильності, міцності; комунікативності, урахування рідної мови, взаємопов'язаного навчання видів мовленнєвої діяльності, поетапності формування навичок і розвитку вмінь; системності, концентризму, мінімізації тощо). Таким чином, ми бачимо, що у сучасних

наукових роботах педагогічні принципи вивчення іноземних мов – керівні положення, які мають бути фундаментом для зведення ефективної методики, різняться між собою.

Унаслідок опрацювання наукових джерел зазначимо, що педагогічні принципи дають загальний напрямок для навчально-виховного процесу і лежать в основі вирішення педагогічних завдань. Однак питання принципів вивчення іноземних мов – як принципів, що лежать в міждисциплінарній площині, для кожного періоду розвитку філософії, педагогіки, психології, лінгвістики та інших наук є дискусійним. Підкреслимо, що сучасний період розвитку мультилінгвального суспільства не є винятком. Загальні принципи навчання, запропоновані в сучасній дидактиці, не можуть розкрити сутність принципів навчання іноземним мовам, що є однією із складних методологічних проблем.

Мета статті – розглянути педагогічні принципи, форми та методи з позиції специфіки навчання учнів іноземним мовам.

Виклад основного матеріалу. Статус педагогіки в XVI столітті як самостійної науки був закріплений роботами чеського мислителя-гуманіста, філософа, педагога Яна Амоса Коменського. Питання побудови педагогічної системи, де знайшли місце і принцип наочного навчання, і принцип доцільності та природовідповідності – актуальні і сьогодні, під час навчання іноземних мов. Вчений Я. А. Коменський вважав, що все, що має між собою взаємозв'язок повинно викладатися одночасно, паралельно один з одним. Це можна порівняти із сучасною ідеєю міжпредметних зв'язків, яка може впливати і на вивчення іноземних мов. Так, основи різних навчальних предметів, позашкільна та позакласна робота можуть отримати розвиток в практиці спілкування під час вивчення іноземних мов.

Видатний вчений Я. А. Коменський розкрив ідею безперервності освіти, сформулював принцип економічності, який відповідає подоланню такого істотного фактору у вивченні іноземних мов, як безмежність, що сформульований в сучасній теорії і практиці викладання іноземних мов. Так,

А. М. Щукін вказує: “Безмежність мови змушує викладачів прагнути до обмеження її обсягу, достатнього для практичного користування нею з урахуванням потреб учнів. Так, володіння 2000 лексичними одиницями вважається цілком достатнім для розуміння 75% будь-якого іншомовного тексту. В результаті створюються мовні мінімуми для різних етапів і профілів навчання” [7, с. 9].

Отже, принципи, сформульовані Я. А. Коменським, висвітлені педагогом багато років тому, є актуальними і в наш час. Особливу користь дані принципи представляють і для організації навчання іноземних мов, що визначає їх універсальність. Загальні принципи досліджував також видатний філософ епохи Просвітництва – Джон Локк. У своїй праці “Думки про виховання” велику увагу Д. Локк приділяв ідеям навчання, які пов’язані з різними діями розуму. Заперечуючи наявність вроджених якостей дітей до формування мовних навичок, він вказував, що діти поступово навчаються вживати окремі знаки: “Розвинувши в собі здатність користуватися мовою для проголошення чітких звуків, вони починають користуватися словами для повідомлення своїх ідей іншим. Ці словесні знаки діти іноді запозичують у інших, а іноді створюють самі, що можна помітити по тим новим і незвичним назвам, які часто дають діти речам, вперше користуючись мовою” [5, с. 208]. Таким чином, в основі навчання, згідно з думкою Джона Локка, є активність і рухливість розумових здібностей дитини.

Зазначимо, що два принципи в організації навчально-виховного процесу – індивідуальний та соціальний, були окреслені в роботі М. Ф. Бунакова “Шкільна справа” [2, с. 155]. Для викладання іноземних мов, як сучасної проблеми, важливою є ідея М. Ф. Бунакова про те, що для підготовки учнів до успішного спілкування в житті вчителю необхідно встановлювати спілкування, враховуючи різні типи темпераменту дітей: “Соціальний принцип, – зазначав М. Ф. Бунаков, – вимагає, щоб педагог встановив правильне ставлення кожної особистості до цього товариства, серед якого вона знаходиться, і користувався б громадським характером шкільного життя і

шкільного навчання для освіти змішаних темпераментів, для підготовки учнів до суспільного життя” [2, с. 155].

Будучи теоретиком розвивального навчання, П. Ф. Каптерев особливу увагу приділяв внутрішній стороні навчального процесу – самоосвіті та самовихованню. Обґрунтовуючи такий принцип, як свобода освіти, що є цінним для організації сучасної системи навчання іноземних мов, вчений вважав, що в школі діти повинні мати можливість вільно обирати навчальні курси. Вчений зазначав, що необхідно звернути увагу на те, що для організації навчально-виховного процесу потрібна вільна, демократична форма відносин. У зв'язку з цим видатний педагог вважав за необхідне залучати учнів до складання розкладу навчальних занять [4].

Принцип різноманітності в навчанні учнів лежить в основі ідей Д. І. Тихомирова. Так, вчений вказував, що не життя і суспільство існує для школи, а школа існує для задоволення потреб суспільства. Д. І. Тихомиров підкреслював, що оскільки життя саме по собі різноманітне, то і школа повинна бути різноманітною. Розкриваючи досвід освіти в інших країнах, педагог зазначав, що і в Америці, і в Великій Британії навчально-виховний процесу школі настільки різноманітний, що його можна було б назвати хаотичним. “Однак, – писав Д. І. Тихомиров, – ця “хаотична” система освіти не завадила б англійській школі зайняти почесне місце в списку цивілізованих народів. Різноманітна шкільна організація і в Америці. Однак і цій країні така школа не завадила б зробити швидкі кроки по шляху прогресу і цивілізації” [6, с. 70].

Для розуміння іноземних мов Д. І. Тихомиров пропонував почати навчання з німецької, англійської та французької мов. Так, педагог писав: “У нас нерідко висловлюється думка, що в основі шкільної системи повинні лежати новітні мови і що саме їм повинна бути передбачена та роль, яка належить тепер стародавнім мовам, як основам логічного розвитку думки учнів” [6, с. 75].

Складнощі в організації навчання іноземним мовам розглядаються вченим в роботі “Про основи та організації середньої школи” [6].

Д. І. Тихомиров критикував чинну систему вивчення грецької та латинської мов у школі. Так, при зіставленні вивчення стародавніх мов з іншими предметами, як підкреслював Д. І. Тихомиров, насправді виявляється, що навчання цим мовам не тільки не варте в такому винятковому становищі в освітньому відношенні серед інших предметів шкільної програми, а й має значні недоліки. Перш за все, до них педагог відносив такі: засвоєння логічних відносин між досліджуваними думками, що ускладнюються незрозумілою мовною формою; не одухотворені думкою мовні форми, що змушує розгадувати їх як бездушні форми замість того, щоб вивчити розумне, осмислене слово [6, с. 29].

Ідеї вивчення іноземної мови містяться в роботі П. П. Блонського – “Пам’ять і мислення” [1]. Видатний педагог виокремлював велике значення пам’яті, про необхідність її розвитку для вміння говорити іноземною мовою: “Активна мова, – писав учений, – на рідній мові засвоюється головним чином шляхом наслідування, відтворення, і, отже, пам’ять і тут відіграє величезну роль”. Про іноземну мову іноді ми заявляємо: “Я довго не говорив на цій мові і розучився розмовляти нею, забув її” [1, с. 129]. Таким чином, ми бачимо взаємозумовленість процесів засвоєння іноземних мов та сталості їх практичного застосування у повсякденному житті.

Істотним становищем також є вказівка П. П. Блонського на той факт, що у деяких людей може спостерігатися іноземна мова без мислення. На думку вченого, як приклад такої мови можуть служити випадки, коли люди вивчають напам’ять вірші на іноземній мові, абсолютно незрозумілі для них [1, с. 207].

Підкреслимо, що також у цій роботі вказується, що не можна і хвилини мислити без слів, так як загальновідомим фактом є те, що люди мислять своєю мовою. Варто відзначити його думку: “Для неупередженої людини положення, що він думає, користуючись словами, настільки очевидно, що на питання: “Якою мовою ви думаєте?” – Відповідь: “Російською”, “Татарською” і т. п. – слідує без уповільнення” [1, с. 203].

П. П. Блонський проводив психолого-педагогічні експерименти з “багатомовними” групами. Ці експерименти показали, що люди, які однаково

володіють двома – трьома мовами, думали на декількох мовах (в залежності від ситуації, від теми обмірковування). Відомий також і описаний П. П. Блонським випадок вивчення кількох школярів 10 – 13 років (“двомовних”), які погано розмовляли обома мовами. Положення про взаємообумовленість мислення й мови на різних мовах, стверджує принцип розвитку іноземної мови у взаємозв’язку з розвитком мислення, оскільки погано розвинена мова взаємопов’язана зі слабо розвиненим мисленням: “Не тільки погано була вивчена граматики, – зазначав педагог, – але і словник їх був дуже мізерний як на одній, так і на іншій мові” [1, с. 205].

Також педагог описував випадок з дорослим респондентом, який до 13 років виховувався у Великій Британії, а після цього – жив у Москві. Вчений відзначив, що респондент може думати на двох мовах, а його мова недосконала, як рідна, так і іноземна. П. П. Блонський вказував, що інтелектуальний розвиток підлітка набагато вище середнього. Так, в результаті двомовності його словник ставав не біднішим, а набагато багатшим, ніж при одній мові. Таким чином, як зазначав вчений, дві досить недосконалі мови дають в результаті порівняно високоякісну мову в її психологічному – семасіологічному сенсі [1, с. 205].

Про засвоєнні іноземних мов актуальними є положення, висловлені Л. С. Виготським. Так, вчений зазначав, що дитина засвоює рідну мову несвідомо і ненавмисно, а іноземну, навпаки, – починаючи з усвідомлення і мотивації. У процесі засвоєння рідної мови елементарні, нижчі властивості мови виникають раніше. Трохи пізніше розвиваються складні форми мови, що пов’язано з усвідомленням фонетичної структури мови, її граматичних форм, а також з довільною побудовою мови. У процесі засвоєння іноземної мови, як зазначав Л. С. Виготський, вищі, складні властивості мови, пов’язані з усвідомленням і намірами розвиваються раніше. Пізніше, згідно з дослідженнями вченого, виникають більш елементарні властивості, пов’язані зі спонтанним, вільним користуванням іноземною мовою. Таким чином, вченим були висунуті основні положення, пов’язані з особливостями вивчення

іноземної мови, які необхідно враховувати у навчально-виховному процесі. Так, Л. С. Виготський зазначав: “Якщо розвиток рідної мови починається з вільного, спонтанного користування мовою і завершується усвідомленням мовних форм і оволодінням ними, то розвиток іноземної мови починається з усвідомлення мови і довільного володіння нею та завершується вільною, спонтанною мовою” [3, т. 2. с. 266].

Висновки. Специфіка побудови навчально-виховного процесу учнів під час вивчення іноземних мов набуває особливої актуальності, оскільки має бути спрямована на формування особистості, яка спроможна спілкуватися іноземними мовами та обробляти величезний обсяг інформації. Виходячи з вищезазначеного підсумуємо, що людина, яка володіє іноземними мовами, – різнобічна розвинута особистість, яка має гнучке і оригінальне мислення та спроможна впевнено спілкуватися з людьми. Так, за умов процесів реформування та модернізації середньої освіти України, особливої уваги потребують знання принципів вивчення іноземних мов в історико-педагогічному аспекті, що дають можливість вчителям обирати різні методи навчання дітей іноземним мовам. Підкреслимо, що серед найвідоміших методів навчання іноземних мов все більшого поширення набувають методи, які об’єднують комунікативні та пізнавальні цілі. Основними принципами окреслених методів є: рух від цілого до окремого, орієнтація занять на учнів, інтеграція мови та засвоєння її за допомогою знань з інших галузей наук, цілеспрямованість та змістовність занять, їх спрямованість на досягнення соціальної взаємодії при наявності віри вчителя у своїх учнів. Зазначимо, що методи вивчення іноземних мов учнями перебувають в опосередкованій залежності від соціального замовлення суспільства, яке впливає на мету і зміст навчання дітей і також на вибір тієї чи іншої мови. Отже, існування різних принципів, методів та форм вивчення іноземних мов свідчить про невпинно зростаючий інтерес до навчання іноземних мов та прагнення вчителів та методистів переосмислити їх роль та місце в умовах сьогодення.

Перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми особливості побудови навчально-виховного процесу під час вивчення учнями іноземних мов в історико-педагогічному аспекті. У подальших студіях варто зосередити увагу на розробленні інноваційних методик вивчення учнями іноземних мов, на розвитку іншомовних комунікативних умінь та навичок.

Література

1. Блонский П. П. Память и мышление / Павел Петрович Блонский. – СПб.: Изд. дом “Питер”, 2001. – 288 с. – (Серия “Психология-классика”).
2. Бунаков Н. Ф. Школьное дело: учебный материал, проработанный на учительских съездах и курсах за 30 лет. (1872-1902 г.) / Николай Федорович Бунаков ; [изд. 3-е, значит. переработ.]. – СПб : Гутзац, 1906. – 231 с.
3. Выготский Л. С. Собрание сочинений: В 6-ти т. / Л. С. Выготский / Под ред. В. В. Давыдова. – М.: Педагогика, 1982. – Т. 2. Проблемы общей психологии. – 1982. – 504 с, ил.
4. Каптерев П. Ф. Детская и педагогическая психология / П. Ф. Каптерев. – М.: Московский психолого-социальный институт. – Воронеж: Изд-во НПО «МОДЭК», 1999. – 336 с. (Серия “Психологи отечества”).
5. Локк Дж. Сочинения: В 3-х т. Т. 1 / Джон Локк / Под ред. И. С. Нарского. – М.: Изд-во “Мысль”, 1985. – 623 с.
6. Тихомиров Д. И. Об основах и организации средней школы / Д.И. Тихомирова. – СПб. : М.: Изд-во “Залшупин”, 1900. – 128 с.
7. Щукин А. Н. Обучение иностранным языкам: Теория и практика: / А. Н. Щукин; [2-е изд., испр. и доп.]. — М.: Изд-во “Филоматис”, 2006. – 480 с.

В статье раскрывается проблема особенностей построения учебно-воспитательного процесса во время преподавания иностранных языков; освещены генезис специфики обучения учащихся иностранным языкам; рассмотрены в историческом аспекте психолого-педагогические условия обучения учащихся иностранным языкам; представлен комплекс педагогических принципов, которые необходимы для обучения учащихся иностранным языкам; определены основные аспекты, связанные с особенностями изучения иностранного языка учащимися в учебно-воспитательном процессе общеобразовательного учебного заведения.

Ключевые слова: учебно-воспитательный процесс, закономерности обучения, принципы обучения, специфика обучения, формы обучения, методы обучения, концепция, природосообразность, развитие.

Rybalko Nataliya

FEATURES OF THE EDUCATIONAL PROCESS WHILE LEARNING FOREIGN LANGUAGES: HISTORICAL AND PEDAGOGICAL ASPECTS

Melitopol State pedagogical University named after Bohdan Khmelnytsky,

Ministry of Education and Science of Ukraine

Abstract. The article elucidates the problem of peculiarities of the educational process composing while teaching foreign languages; shows the genesis of particularity of language teaching; considers in the historical perspective the psychological and pedagogical conditions of language; analyses the complex of training principles of the language teaching; defines the main aspects referring to the peculiarities of language learning by the students in the educational process of any general-education institution.

As a result of studying the scientific references, the general patterns and training principles of language teaching in the historical and pedagogical perspective are determined. Therefore, teaching principles as common provisions and basic rules of pedagogic activity reflect not only the general patterns of the educational process but as well the academic consideration requirements, thus, maintaining them the teacher is able to achieve planned objectives.

When teaching the students a foreign language, as well as any other school subject, one should consider all the principles of the general didactics. The principle of being science-based, available and affordable, the principle of systematicness and consistency, awareness, visibility, activeness, the principle of consolidated knowledge, individualization, upbringing education, developing education, the principle of life and education correlation, collectivism and the principle of problems in education are regarded to be the most outstanding concepts and principles. The exploring of the scientific sources testifies that the historical aspect of methods of foreign language studying was oriented on the search of the most rational method of foreign language teaching for the students. It is considered that the oldest method was the natural one, according to which any foreign language was absorbed as the native language was – by the imitation of the ready patterns, numerous repetition and reproducing new material by analogy with the one that is already learnt.

The development of various speech skills and activities which are interrelated is based on the objective psychophysiological patterns, principles, concepts and methods which prove that it is a teacher who influences and determines the creation of the optimal conditions under which these categories are to appear.

Key words: the educational process, the teaching patterns, the principles of teaching, the peculiarity of teaching, the forms and methods of training.

REFERENCES TRANSLITERATED

1. Blonskiy P. P. Pamyat i myshlenie / Pavel Petrovich Blonskiy. – SPb.: Izd. dom “Piter”, 2001. – 288 s. – (Seriya “Psihologiya-klassika”).
2. Bunakov N. F. Shkolnoe delo: uchebnyy material, prorabotannyiy na uchitelskikh s'ezdakh i kursakh za 30 let. (1872-1902 g.) / Nikolay Fedorovich Bunakov ; [izd. 3-e, znachit. pererabot.]. – SPb : Gutzats, 1906. – 231 s.
3. Vyigotskiy L. S. Sobranie sochineniy: V 6-ti t. / L. S. Vyigotskiy / Pod red. V. V. Davyidova. – M.: Pedagogika, 1982. – T. 2. Problemyi obschey psihologii. – 1982. – 504 s., il.
4. Kapterev P. F. Detskaya i pedagogicheskaya psihologiya / P. F. Kapterev. – M.: Moskovskiy psihologo-sotsialnyiy institut. – Voronezh: Izd-vo NPO «MODEK», 1999. – 336 s. (Seriya “Psihologi otechestva”).
5. Lokk Dzh. Sochineniya: V 3-h t. T. 1 / Dzhon Lokk / Pod red. I. S. Narskogo.

6. Tihomirov D. I. Ob osnovah i organizatsii sredney shkoly / D.I. Tihomirova. – SPb. : M.: Izd-vo “Zalshupin”, 1900. – 128 s.
7. Schukin A. N. Obuchenie inostrannyim yazyikam: Teoriya i praktika: / A. N. Schukin; [2-e izd., ispr. i dop.]. — M.: Izd-vo “Filomatis”, 2006.